

H . Yusuf ve Bijen Minyat rlerine ‘Kuyu Metaforu’ Açısından Bir Bakış

Hayrunnisa Turan*

 z

İslam minyatürleri içerisinde Hz. Yusuf ile ilgili minyatürlerin oldukça geniş yer tuttuğu görülmektedir. Bu minyatürlere *Yûsuf u Züleyhâ*, *Heft Evreng*, *Kısasü’l Enbiyâ*, *Gülistan*, *Bostan*, *Mecmaü’t-Tevârih*, *Hadikatü’s-S ed * gibi elyazması eserlerin nüshalarında sıklıkla rastlanmaktadır. Söz konusu minyatürlerin konu yelpazesindeki çeşitlilik dikkati çekmektedir. Öyle ki Hz. Yusuf’un ‘ahsenü’l-kasas’ adı verilen hayat hikâyesinin en çarpıcı kesitleri adeta tüm ayrıntılarıyla minyatürlerde tasvir edilmiştir. Hz. Yusuf kıssasının en ibretlik bölümlerinden olan ‘Hz. Yusuf’un kardeşleri tarafından kuyuya atılması’ hadisesi ise genel olarak minyatürler içerisinde en az yer verilen konulardan biridir. Esasen Hz. Yusuf’un hayatının en  zg n taraflarından birini teşkil eden kuyuda geçirilen zaman dilimi nedense diğer hadiseler kadar minyatürlerde işlenmemiştir. Az sayıdaki bu minyatürler ‘kuyu metaforu’ açısından değerlendirildiğinde ayrı bir önem arz etmektedir. Bu alışmada Hz. Yusuf minyatürleri ‘kuyu metaforu’ bağlamında Firdevsî’nin Şehnâme isimli eserinin kahramanlarından biri olan Bijen’in hayatındaki kuyuya atılma hadisesiyle de mukayese edilerek incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Peygamber, Bijen, minyatür, kuyu.

A View on Miniatures of Prophet Joseph and Bizhan in Terms of ‘Well Metaphor’

Abstract

It is clear that miniatures about Prophet Joseph loom large in Islamic miniatures. It has frequently been coincided with these miniatures in copies of some manuscripts like *Yusuf and Zulaikha* (Joseph and Potiphar’s wife), *Haft Awrang*, *Qisas al-Anbiya*, *Gulistan*, *Bustan*, *Majma al-Tavarikh*, *Hadiqat al-Suada*. Diversity in subjects of the foregoing miniatures attracts attention. The most striking sections of ‘Akhsan al-Qasas’ called life story of Prophet Joseph have been illustrated in the miniatures with almost all details. The event ‘To get thrown out Joseph to the well by his brothers’ which is one of the most exemplary sections of Prophet Joseph’s life story is usually the least illustrated subject in the miniatures. Actually, time period in the well which is the most original part of Prophet Joseph’s life story somehow has not been processed in the miniatures as much as other events. When these limited number of miniatures are assessed in terms of ‘well metaphor,’ they are exceptionally important. In this study, the miniatures of Prophet Joseph are analysed with context of ‘well metaphor’ comparing with Bizhan, who is one of heroes in Shahnameh of Firdawsi.

Key Words: Prophet Joseph, Bizhan, miniature, well.

* Arş. G r. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı, hayrunnisa.cakmakci@omu.edu.tr

İslam minyatürlerindeki ikonografik dili çözümlenebilmek için edebi türdeki pek çok eserin muhtevasındaki sembolizme başvurmanın elzem olduğu düşünülmektedir. Söz gelimi Firdevsî, Sa’dî-yi Şîrâzî, Hâfız-ı Şîrâzî, Abdurrahmân-ı Câmî, Ferîdüddîn-i Attâr ve bilhassa Mevlânâ gibi edebiyat ve tasavvuf ehli zevatın satır aralarında minyatürlerle ilgili detaylar aranmakta ve bunlara rastlanmaktadır. Mevlânâ’yı bilhassa zikretmemizin sebebi ise, diğer üstatların eserlerinin minyatürlü nüshalarının da bulunmasıyla beraber, Mevlânâ’nın eserlerinin minyatürlü yazmalarına rastlanmamış olması ve bizzat Mevlânâ’yı tasvir eden ya da Mevlânâ’ya dair minyatürlerin de kendi eserlerinin haricinde *Sevâkıb-ı Menâkıb* ve *Nefehâtü’l-Üns* gibi başka elyazmalarında yer almasıdır. Bu noktada belirtilmesi gereken bir husus da Mevlânâ’nın, eserlerinden ve bilhassa *Mesnevî*’den anlaşıldığı üzere, bahsi geçen diğer zevatın eserlerindeki ayrıntıların neredeyse tamamına vâkıf olmasıdır. Bir başka ifadeyle, İslam minyatürlerindeki sembolizmi ifşa edebilmek için yalnızca Mevlânâ’nın eserlerinin satır aralarında gezinmek bile bazen başlı başına yeterli olabilmektedir. Ancak bazen bunu yaparken çok farklı sonuçlarla da karşı karşıya kalınabilmektedir. Farz-ı misal, bu sıra dışı duruma yol açan minyatürlerden bir kısmı Hz. Yusuf ile ilgili minyatürlerdir. Zira Hz. Yusuf ile ilgili minyatürler ekseriyetle Hz. Yusuf’un kervancılar tarafından satın alınıp Mısır’a götürülmesi ve burada Mısır azizinin karısı Züleyha’nın hizmetine girmesinden sonraki gelişmelerle ilgilidir.

“Yusuf’un Mısır’a Varışı” (Dimand 1929: 217), “Yusuf Potiphar’ın Huzurunda” (Meredith-Owens 1970: 198) , “Yusuf Firavun’un Huzurunda” (Robinson 1980: 220), “Züleyha’nın Yusuf’un Dikkatini Çekmeye Çalışması” (Uluç 2000: 79), “Yusuf Sürüsüyle Birlikte” (Simpson 1982: 119), “Yusuf Sürüsüyle İlgileniyor” (Soudavar 2000: 56), “Yusuf’un Baştan Çıkarılması” (Roxburgh 2000:120), “Züleyha’nın Yusuf’un Elbisesini Yakalaması” (Dimand 1929: 218), “Yusuf ve Züleyha’nın Kadınları” (Swietochowski 1974: 70), “Yusuf Kardeşlerini Kabul Ediyor” (Meredith-Owens 1970: 198), “Züleyha’nın Av Yolundaki Peygamber Yusuf ile Karşılaşması” (Rühdanz 1997: 125), “Yusuf Evliliğinin Şerefine Şahane Bir Ziyafet Veriyor” (Barry 2004: 212) şeklindeki ifadelerle isimlendirilen ve *Yûsuf u Züleyhâ*, *Heft Evreng*, *Kıyasü’l Enbiyâ*, *Gülistan*,

Bostan, *Mecmaü’t-Tevârih* gibi eserlerde yer alan Hz. Yusuf minyatürlerinin yanı sıra, “Yusuf’un Kuyudan Çıkışı” gibi Hz. Yusuf’un Mısır’a varmadan önceki hayatı ve bilhassa kardeşlerinin çeşitli eziyetlerine maruz kalıp kuyuya atılması, kuyuda geçirdiği zaman zarfı, kuyudan çıkarılması hususundaki minyatürler mevcut olmakla beraber son derece azdır. İşte tam da bu noktada ifade etmek gerekir ki, Mevlânâ’daki Hz. Yusuf algısıyla minyatürlerin ekseriyetinin ayrıştığı husus ortaya çıkmaktadır. Zira Mevlânâ’nın eserlerinde ve bilhassa *Rubâiler*’inde ‘kuyu metaforu’ adeta Hz. Yusuf ile özdeşleşmiş gibidir ve Hz. Yusuf’un kuyu ile ilişkisinin minyatürlere pek fazla yansıtılmamasının tezat teşkil ettiği nokta tam da burasıdır. Mevlânâ’nın *Rubâiler*’inde Hz. Yusuf’un kuyusuna atıfta bulunan dörtlükler şu şekildedir:

*ey gönül, uyuma birkaç gün sabaha kadar,
güneşten ayrı düşen ay, uykuyu ne yapar!
uyuma, kova gibi kör kuyuya dal, bir gün;
yolun yûsuf gibi, kuyunun başına çıkar!*

(Mevlânâ 2007: 42)

*bir gün yanımdan geçersen, toprak olunca ben,
durup; “ey aşk derdinden ölen dost!” diye seslen!
seslen ki, ben de toprağa karıştığım yerden;
“ey yolunu şaşmış yûsufum!” diyeyim, derinden!*

(Mevlânâ 2007: 429)

*yarimin câzibesi, olmasaydı bana yar,
şahla dilenciyle, ne işim vardı bu kadar!
kadîm olan hakkın keremi, çok olmasaydı,
can yûsufu için, kurulur muydu hiç pazar?*

(Mevlânâ 2007: 487)

*mis kokulu saçların, perde olunca aya,
perde ardındakiler, başlarlar yol şaşmaya!
çenendeki kuyuyu, yûsuf görseydi eğer,
Allah için, inerti o iple, o kuyuya!*

(Mevlânâ 2007: 228)

*ey ay, her türlü günahın kefâreti sensin!
can yûsufunun kuyusunda, ip değil misin?
hâyır, belki hak yolda cennet kılavuzusun,
ey ay, anahtarısın sen, binlerce güneşin!*

(Mevlânâ 2007: 458)

*yolun başına oturmuşsun, rah arıyorsun,
ay hâlesine düşmüşsün de, mah arıyorsun!
çene çukurunda, güzellik yûsufu varken,
kova sensin, yûsufu niye, ah, arıyorsun?*

(Mevlânâ 2007: 479)

Yukarıdaki dörtlüklerden anlaşıldığı üzere Mevlânâ'nın *Rubâiler*'inde Hz. Yusuf ile 'kuyu' adeta birbirini tamamlayan bir bütünlük arz etmektedir. *Rubâiler*'de Hz. Yusuf ile ilgili diğer ifadelerle bakacak olursak hemen hepsinde Hz. Yusuf'un Mısır'a gidişinden önce Kenan ilindeyken kardeşleri tarafından maruz bırakıldığı işkencelere dikkat çekilmektedir:

*ey yûsuf, baba evindir sana güvenli yer,
ölüm ve tehlike saçar, kurtlar ve kardeşler!
git kurda dost ol da, kıskançlarla düşüp kalkma,
kıskançlık kurdu, yabanî kurttan daha beter!*

(Mevlânâ 2007: 72)

*ağaç dalları, allı sarılı gül açarlar,
kendi yûsuflarını seyreder, o yakûplar!
kışın kara çul örtünmüş, yasa girmişlerdi,
çok feryât ettiler ama güldüler, âhir kâr!*

(Mevlânâ 2007: 196)

Rubâiler'deki Hz. Yusuf betimlemesi bu örneklerle sınırlı değildir şüphesiz. Ancak şu bir gerçektir ki,

gerek burada örneklendirilen dörtlüklerin gerekse diğer dörtlüklerin Hz. Yusuf'un sıkıntılarına vurgu yaptığı görülmektedir. *Rubâiler*'de 'Hz. Yusuf'un eziyetlere gark olmuş benliği'ne işaret eden anlayışı Mevlânâ'nın diğer eserlerinde de görmek mümkündür. *Mesnevî*'de Hz. Yusuf ile ilgili anlatılan bir hikâyede, kardeşlerinin cevr ve kıskançlığından bahsedildiğinde Hz. Yusuf'un tepkisi şu şekildedir: "Bu cevr ve haset zincir, biz de arslandık. Arslan için zincirden bir utanç yoktur. Kaderin hikmetinden şikâyetçi değiliz. Arslana zincir bir unvandır. O bütün zincir yapanların sultanıdır" (Mevlânâ 2010: 133). Hikâyeden de anlaşıldığı üzere Hz. Yusuf, zulmüne dâçâr olduğu 'zincir'e hiçbir beis yüklememekte ve onu kaderin hikmetinden bilip, Hakk'ın huzurunda secdeye varır gibi derin bir teslimiyetle kuyuya varmakta ve bu nedenledir ki kuyu kendisine gülistan kılınmaktadır. Zira *Mesnevî*'de bir yandan "zalimlerin zulmü karanlık bir kuyu"ya benzetilmişken (Mevlânâ 2010: 79), diğer yandan "kendi kuyunun derinliğine erişsen, o seni sırlarına agâh eylerdi" (Mevlânâ 2010: 80) buyru olarak kuyunun karanlık ve aydınlıktan ibaret düalist yönü ortaya konmaktadır. Hz. Yusuf ise kendi kuyusunun derinliğine vâkıf olarak sırlara erişmiş ve kuyunun aydınlığına muhatap kılınmıştır. Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-Ârifin*'inde Mevlânâ'nın dilinden anlattığı bir hikâyede geçen "kuyudaki karanlığın zahmetine oranla kanaat etmenin zahmeti, rahmetin ta kendisidir" (Eflâkî 2006: 155) ifadesi de bu meyanda, Hz. Yusuf'un kuyunun zahmetine kanaatini akla getirmektedir.

Yine *Menâkıbü'l-Ârifin*'de geçen bir hikâyede 'kuyu metaforu' ile ilgili olarak şöyle bir benzetme yapılmaktadır: "Doğa ve mansıp kuyusunda esir olmuş bulunan bir topluluk, daima kendi bilgisinin kanatlarıyla uçmak isterse, kafasındaki bu kuruntu ve güvendiği bilgileri terk edip velilerin önünde başını yere koymazsa, bu kuyudan kurtulamaz ve 'Tanrı'nın arzı geniştir' sahrasında salına salına dolaşıp her ereğine erişemez" (Eflâkî 2006: 158). Bu noktada tekrar Hz. Yusuf'un kuyuda geçirdiği zaman zarfında Rabbine teslimiyeti ön plana çıkarmaktadır ki, bu derin bağlılık sayesinde 'Tanrı'nın arzı geniştir' hitabıyla müşerref olmuş ve doğduğu topraklardan uzakta bir yerde, çocukluğuna ait rüya gerçekleşmiş, güneşin, ayın ve 11 yıldızın kendisine secde ettiği bir mertebeye erişmiştir. Bir başka ifadeyle, Mevlânâ'nın "Tanrı'nın bir sürme

kutusu vardır. İstedığının iç ve dış gözüne bu kutudaki sürmeden çeker. O da bununla bütün kâinatın sırlarını anlar, gaybû'l-gayb'ın gaybları ona keşfolunur ve ayne'l-yakîn ile Tanrı'nın hazinelerini ve gizli şeylerini olduğu gibi görür” (Eflâkî 2006: 175) şeklinde açıkladığı üzere, sürmeli gözleriyle Hz. Yusuf'a kuyudayken zuhur eden zulmün karanlığı olmamış bilakis Hakk'ın hazinesi olmuştur.

Menâkıbü'l-Ârifin'de 'kuyu'nun Hz. Yusuf'un adeta remzi haline getirilişinin örneğini en iyi temsil eden hikâyelerden biri de şu şekildedir:

“Yine Mevlânâ'nın yakınlarından olan arkadaşların azizleri şöyle rivayet ettiler: Ramazan ayının ilk günüydü. Mevlânâ birdenbire dostların arasında kayboldu. Belirli yerlerde ne kadar aradılarsa da hiç kimse ondan bir haber getirmedi. Dostlar bölük bölük olup her tarafı aradılar, nerede olduğu bilinmedi. Hepsî atlara binmiş, bu durum karşısında şaşakalmışlardı. Meğer Mevlânâ medresenin bahçesinde bulunan kuyuya girmiş, Yusuf gibi orada ibadet etmeye çekilmişti. Hiç kimsenin bundan haberi yoktu. Bayram günü bütün arkadaşların matem içinde bulunduğu bir anda kuyudan çıkıp medresede salınarak yürümeye başladı. Bunu gören âşiklar bir çığlık atıp sevinç içinde kaldılar. Mevlânâ sema etmeye başlayıp şu gazeli söyledi:

*Feleğın bile rüyasında görmediği o ay yine geldi.
Gönlümüze su ile sönmeyen bir ateş saldı...”*
(Eflâkî 2006: 439, 440)

Görüldüğü üzere, Mevlânâ'nın özellikle *Rubâiler*'inde Hz. Yusuf'tan sıklıkla bahsedilmekte ve katlandığı eziyetlere vurgu yapılmaktadır. Ancak genel anlamda Mevlânâ'nın eserleri göz önünde bulundurulduğunda, Hz. Yusuf'un maruz kaldığı eziyetlerin bir boyutunu temsil eden 'kuyu metaforu'nun oldukça sık dile getirildiği görülmektedir. Hz. Yusuf bahis konusu olduğunda hemen akla gelen kuyu, bir anlamda yalnızca Hz. Yusuf'un değil Hz. Yusuf'un Rabbine göstermiş olduğu teslimiyetin de sembolü haline gelmiş gibidir. *Rubâiler*'de bu denli sıklıkla ifadesini bulan da, Hz. Yusuf'tan ziyade, onun şahsında cisimlenen 'Hakikî Aşk' olmuştur. *Mesnevî*'de kendisine zindanı ve kuyuyu soran dostuna Hz. Yusuf'un yanıtı şu şekildedir: “Ayın son günleri gibi oldum. Ay gerçi incelerek hilal olursa da, sonra yine bedir haline gelip güzelleşir. İnci, havanda dövülüp ezilirse (kadri yücelir), gönlün ve gözün süsü olur. Gerçi taneler, toprakla beraber olursa da, sonra başaklarla kadri yücelir.

Değirmende zahmet çekerek cana can katan ekmek olup ikram görür. Sonra yine dişlerin eziyetini çekip saf akıl ve can olur. Can ki aşkta mahvolup nurlanır. Ekincileri hayrete düşüren bir feyze erişir (Mevlânâ 2010: 133).

Nişaburî ise *Kısasü'l-Enbiyâ*¹ isimli eserinde Hz. Yusuf kıssasına farklı bir yorum getirerek onun Hakiki Aşk'a erişme sürecinden bahsetmektedir. “Günün birinde Hz. Yusuf'un bir köleye bağdığı ve onu aşağıladığı anlatılmaktadır. Hz. Yakup oğluna duyduğu büyük sevgiden ötürü Hz. Yusuf'u azalamamıştır. Allah: 'İnsanların köleleri küçümsemeleri için Yusuf'u köleliğe dıçar kılacağım' buyurmuştur. Bir diğer versiyona göre ise Hz. Yusuf bir gün aynaya bakmış ve adeta daha önce kendi görüntüsünden daha güzel bir görüntüye rastlamamış gibi aynadaki görüntüsünü beğenmiştir. Kendi kendine: 'Eğer bir köle olsaydım dünyanın tüm zenginliği bile bir araya gelse beni satın almak imkânsız olurdu' diye söylenmiştir. Bu sözleri nedeniyle göklerden bir ses yükselmiş ve Hz. Yusuf'a şöyle seslenmiştir: 'Yusuf! Kendi görüntünü müşahede ettiğinde neden bana şükretmedin? Kendi değerini yüceltmek yerine neden beni zikretmedin? Bu yüzden seni değer yüceltmek için değil yaratılış meselesinin aslını öğretmek için köleliğe dıçar kılacağım.' ...Mısır'a vardıklarında tüccar Hz. Yusuf'a güzel giysiler giydirek güzel ve akıllı bir genç görmek isteyen herkesin gelip görmesi için onu teşhir etmiştir. Mısır'ın tüm asilleri oraya geldi. Hz. Yusuf bunu görerek şöyle söylemiştir: 'Bu adam benimle ilgili çok hata etti ve çok fazla masraf yaptı. Ben kardeşlerimin ellerinde ve özgürken onlar beni sadece dokuz dirheme sattılar ve bugün hiç kimse beni tanımazken benim değerim kesinlikle iki dirhemden fazla değildir.' Hz. Yusuf kendi değerini düşürünce bir ses yükseldi göklerden ve şöyle seslendi: 'Şimdi sen kendi değerini düşürdün ve ben dünyaya senin gerçek değerini göstereceğim'" (Brosh, Milstein 1991: 33). Nişaburî'nin bu hususta bahsettikleri, Yaratıcı'nın aşkına erişmek için önkoşul olarak takipçilerinden tevazu ve zâhitlik bekleyen tasavvufun özünü yansıtmaktadır. Bu dini görüşe göre Hz. Yusuf'un kuyuya atılması tesadüfî olmayıp daha ziyade tıpkı Hz. İbrahim'in ateşle imtihanında olduğu üzere Hz. Yusuf'un sadakatini test etmek anlamına gelmektedir. Kuyu;

1 *Kısasü'l-Enbiyâ* Nişaburî'nin 11. yüzyılda kaleme aldığı peygamberlerin hayatlarını konu edinen eseridir bkz. Na'oma Brosh, Rachel Milstein (1991). *Biblical Stories in Islamic Painting*, Jerusalem, s. 23.

boşluğu, ölümü, özsaygı ve bağımsızlık kaybını temsil etmektedir. Söz konusu sınavın ardından Hz. Yusuf öncekinden çok daha temiz ve saf bir varlığa, ‘insan-ı K mil’e yükselmiştir (Brosh, Milstein 1991: 33).

‘Kuyuya atılma’ hadisesinin metafor olarak kullanıldığı bir başka eser de Őeyh Galip’in *Hüsn   Aşk* isimli eseridir. Eserde Aşk’ın Hüsn’e yani ilahi güzelliğe erişmek için Kalb diyarına yaptığı yolculukta, daha ilk adımını atar atmaz ötesi görünmeyen içi feryat ve figan dolu bir girdap kuyusuna düştüğünden bahsedilmektedir. Bu kuyu aynı zamanda korkunç yüzlü, kana susamış, pis kokulu, fil  l s  gibi bir devin rahat uykusunu uyuduğu bir yer ise de Şair ‘D şt ğ ne eyleme teessüf, M ’racını  ehde buldu Yusuf’ diyerek tüm korkun luğuna rağmen kuyunun bir imtihan vesilesi olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim Aşk Hüsn’e kavuşmak için ölümü göze almıştır ki bu sebepten ötürü Allah’ın inayetiyle kuyudan ve devin elinden kurtulmayı başarır (Őeyh Galip 2006: 260-269). Yine Őairin ‘G h olmuş es r-i  ah-ı mihnet, G h olmuş Az z-i Mısır-ı devlet’ (Őeyh Galip 2006: 161) ifadesiyle de Hz. Yusuf’un kuyuda çektiği sıkıntılı sürecin ardından Mısır’da eriştiği yüksek makama atıfta bulunduğu görülmektedir. İlahi olanı bilme arayışında Őeyh Galip’in Aşk’ı, dört unsur ve bunların niteliklerince tasarlanan ve ‘dönüş yolculuğu’nun menzillerini gösteren yükseliş düzeylerine ya da i  durumlara dayanarak  oz mlenebilecek bir coğrafya üzerinde yolculuk etmektedir. ‘Dönüş yolculuğu’ normal erişkin gelişiminin son aşamasında başlamaktadır (ruhtan ve ruhani ‘alem’den gelen insanoğlu bedensel ‘alem’de yaşamaktadır) ve ilahi tahta doğru ilerlemektedir. Bu nedenle Aşk’ın yolculuğu da bir kuyunun dibinde başlamaktadır ve orada ruhun ‘en aşağı’ unsuru olan bitkisel nitelikte bir düşmanla karşılaşmaktadır (Holbrook 2012: 238-239).

Bu noktada atıldığı kuyu sayesinde Hakiki Aşk’a erişmeyi başaran Hz. Yusuf’a dair kuyu hadisesi ile *Şehnâme*² kahramanı Bijen’in kuyusunu mukayese etmek önem arz etmektedir. Firdevsî’nin *Őehn mesi*’nde de işlenen ‘kuyuya atılma’ hadisesi burada ‘Mec zi Aşk’ın mahsulü iken, Mevlânâ da kayıtsız şartsız bir ‘Hakk Aşkı’nın n vesidir. Firdev-

s ’nin hik yesinde Menije’ye duyduğu aşk yüzünden Menije’nin babası Turan padişahı Efrasiyab tarafından kuyuya atılan İran kahramanı Bijen’in hisleri şu Şekilde ifadelendirilmiştir:

“Dünyayı yaratan Tanrı nihayet bana acıdı. Belki günün birinde bu karanlık kuyudan kurtulup yeryüzünü tekrar göreceğim. O beni, uzun zamandır çektiğim bu felaketlerden, seni de (Menije) benim için katlandığın zahmetlerden kurtaracaktır” (Firdevsî 2009: 814). Bijen’in buradaki yakarışında da bir yönüyle Tanrı’ya bağlılığın, dayanıp güvenmenin olgunluğu yansıtılmış gibiyen, daha sonra söylediklerinden hissettiklerinin tam da bir faniye duyulan aşka tercüman olduğu ortaya çıkmaktadır:

“Ey adaletli, temiz ve nimetler bağışlayan Tanrı! Beni her kötülüğe karşı koruyan sensin! K t l ğ m  isteyenlerin canlarını ve yüreklerini kahrının okuyla vur! Benim bütün dertlerimi ve üzüntülerimi biliyorsun; bana haksızlık edenlerden hakkımı al! Umarım, senin yardımımla bana bu kuyudan çıkmak, tekrar dünyayı ve vatanımı görmek ve şu uğursuz yıldızımı burada bırakmak nasip olacaktır! Sana gelince, ey benim için bunca felakete uğrayan ve yüreğini, canını, vücudunu, her Őeyini feda eden eşim! Sen benim için katlandığın bütün bu eziyetleri, kendin için hep birer nimet saydın! Ananı, babanı, tacını, tahtını, kemerini, hazineni, soyunu ve sopunu, hepsini bıraktın. Eğer şu geç yaşımda bu ejderhanın elinden kurtulabilirsem, Tanrı’ya tapan temiz insanlar gibi koşup karşında kulluk edercesine ellerimi kaldırarak sana dualar edeceğim! Padişahların önlerinde duran hizmetçiler gibi her zaman senin hizmetine hazır bulunacağım!” (Firdevsî 2009: 815).

Bijen’in yakarışından da anlaşıldığı üzere, Menije her ne kadar Bijen’in kuyuya düşmesine yol a mışsa da, huzurunda kulluk edilircesine hizmette bulunulan bir makama yükseltilmekte ve Menije’ye duyulan aşk, Bijen’in Tanrı’ya duyduğu şükran duygusuyla eşit mesafede değerlendirilmektedir. Bu nedenle Bijen bir ejderhaya benzettiği kuyuda yaşadıklarının bir felaket olarak addetmekte ve karanlık kuyusundan kurtulması için Tanrı’nın kendisine acıdığını d şunmektedir. Oysa Hz. Yusuf’un tamamen kendisinden bağımsız bir Şekilde, kardeşlerinin kiskan lığı neticesinde atıldığı kuyu onun ‘cennet’i; aşkı, şükrü ve teslimiyeti ise bir başka ‘cennet’e intikali olmuştur. Hz. Yusuf’un eriştiği ilahi aşk mertebesi öylesine ulv  bir mer-

2 Firdevsî İran’ın İslam  ncesi tarihine ait efsanelerini ele aldığı *Şehnâme* isimli eserini muhtemelen 980-990 yıllarında yazmaya başlamıştır bkz. Mehmet Kanar (1996). “Firdevsî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 13, İstanbul, s. 125-126.

tebedir ki belki de bu yüzden, “sıkılmış ve yorgun haldeki ashâbı Hz. Peygamber’e hitaben “Ey Allah’ın Resulü! Ne olurdu bize bir hikâyeye anlatsan, ne olurdu her şeye kadir Allah bize bir sûre gönderseydi, öyle bir sûre ki emir ve yasak içermemiş olsun da, kalplerimizi teskin edecek bir hikâyeden bahsetsin? Dediklerinde Kadir-i Mutlak Allah da ‘Size en güzel hikâyeyi (ahsenü’l kasas) bildireyim’ buyurmuş ve Yusuf suresi inzal olunmuştur (Merguerian, Najmabadi 1997: 485).

Şehnâme kahramanı Bijen’in kuyuya atılması hadisesinin tasvirlerine sıklıkla yansıtıldığı görülmektedir. 14. yüzyıla ait bir *Şehnâme* nüshasında yer alan konu ile ilgili bir minyatürün (Minyatür 1) kompozisyonunda Rüstem Bijen’in bulunduğu kuyunun üzerindeki iri kaya parçasını yerinden kaldırarak Bijen’i kurtarmaya çalışmaktadır (Guest 1943: fig. 17). Bedeninin üst kısmı çıplak olarak resmedilen Bijen’in saç ve sakalı birbirine karışmış vaziyettedir. Kompozisyonun üst kısmında Rüstem’in adamları ile Menije de dikkati çekmektedir. Minyatürün, İncü dönemi Şiraz okulunun karakteristik özellikleri olan resmin metin arasında yer alması, kompozisyonun enine gelişimi, figürlerin hikâyeci anlatıma uygun olarak resim yüzeyinde irilikleriyle dikkati çekmesi, kompozisyonların, manzara ve mimari elemanların basitliği ve zemin ile giysilerdeki süslemelerde Moğol devrinin etkilerinin hissedilmesi (Çağman, Tanındı 1979: 15) gibi hususiyetleri yansıttığı görülmektedir. Aynı kompozisyona sahip bir başka minyatür de (Minyatür 2) 16. yüzyıla ait bir *Şehnâme* nüshasında yer almaktadır (Guest 1943: fig. 18). Burada da gövdesinin üst kısmı ile bacakları çıplak vaziyetteki Bijen yine Rüstem’in kendisine uzattığı iple kuyudan çıkmaya çalışmakta ve Menije de sabırsızlıkla kendisini beklemektedir. Şah Abbas dönemine ait bir Safevi minyatüründe de (Minyatür 3) Bijen’in Efrasiyab tarafından atıldığı kuyudan kurtarılışı resmedilmektedir (Dimand 1929: 229, 230). Minyatürde çaresizce kurtuluşunu bekleyen Bijen’in imdadına Rüstem’in uzattığı ip yetişmektedir. Kuyu başında sabırla Bijen’in kurtuluşunu bekleyen gözü yaşlı Menije’nin dışında Rüstem’in beraberindeki arkadaşları da kompozisyonu tamamlamaktadır. Bijen’in kuyuda yaşadığı sıkıntıları ve kuyudan kurtarılışını yansıtan daha pek çok minyatür bulunmaktadır (Minyatür 4, 5, 6, 7) (Guest 1943: fig. 19-21),(And 2002: 275). Tüm bu minyatürlerin ortak noktası ise bazen bir ağaçla hareketlendirilen kayalık bir zeminin yanı sıra, Bijen’in kuyu içerisinde kimi zaman yarı çıplak, kimi

zaman bedeninin tamamı zincirlere vurulmuş, bazen de sadece ayakları prangalanmış vaziyette ve sefalet içinde resmedilmiş olmasıdır. Yanı başında ise çoğu zaman Menije’nin kendisine getirdiği yemeklerin kapları bulunmaktadır. Kaplan postu giymiş, ok ve yay kuşanmış haldeki Rüstem’e hemen her tasvirde arkadaşları ve bazen de Rahş isimli meşhur atı eşlik etmektedir. Kuyu başındaki gözü yaşlı Menije ise Rüstem’le birlikte kompozisyonun vazgeçilmez figürü olmakla beraber her seferinde yüzü hariç bedeninin tamamı örtülü vaziyette ve kimi zaman Bijen’e yemek sunarken resmedilmektedir. En önemlisi de Bijen’in bir an evvel karanlık kuyusundan yani kara talihinden kurtulmak için can atmakta olduğu fark edilmektedir.

Şehnâme kahramanı Bijen’in kuyuda geçirdiği zor zamanları yansıtan çok sayıda minyatür bulunmakla beraber, Hz. Yusuf’un kuyu ile imtihanını resmeden minyatür sayısı nisbeten az sayıdadır. Her ne kadar Hz. Yusuf’un hayat hikâyesinin çeşitli kesitlerini ve bilhassa Züleyha ile olan ilişkisini resmeden minyatürler çoksa da kuyuda geçirdiği zaman dilimiyle ilgili tasvirlerle fazla yer verilmediği anlaşılmaktadır. Söz konusu kuyu tasvirlerinden biri (Minyatür 8) Meşhed okuluna ait olup Câmî’nin *Heft Evreng*³ isimli eserinde yer almaktadır. Bu minyatür ile aynı eserin Şiraz okuluna ait bir başka minyatürü (Minyatür 9) arasında kompozisyon açısından çok yakın benzerlikler bulunmaktadır. Câmî, yedi mesneviden oluşan *Heft Evreng*’inde yer alan *Yûsuf u Züleyhâ* isimli mesnevisinin destan kısmında Yusuf sûresinden hareketle Hz. Yusuf’un hikâyesini anlatmaktadır (Şanlı 2010: 1334). Kur’an-ı Kerim’in 12. sûresi olan Yusuf sûresinin 4-101. ayetlerinde yer verilen Hz. Yusuf kıssasında kuyuya atılma hadisesi bilhassa 4-20. ayetlerde anlatılmıştır. Söz konusu ayetler ışığında, Hz. Yusuf’un babaları nazarında kendilerinden daha sevgili olduğuna inanan kardeşleri tarafından kapıldıkları kıskançlık neticesinde bir

3 *Heft Evreng* İranlı mutasavvif şair Abdurrahman-ı Câmî’nin *Silsiletü’z-zeheb, Selâmân ü Ebsâl, Tuhfetü’l-Ahrâr, Subhâtü’l-ibrâr, Yûsuf u Züleyhâ, Leylâ vü Mecnûn ve Hirednâme-i İskenderî* isimli yedi mesneviden oluşan eseridir. Câmî, küçük hadiselerle aşk hikâyelerini uzun uzadıya tavsif ettiği ve 1484’te tamamladığı *Yûsuf u Züleyhâ* isimli mesnevisinde Hz. Yusuf’un hikâyesini anlatmaktadır. Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâî’nin tezyin etmek üzere Bihzad ve Kâsım Alî gibi ressamı görevlendirdiği eserler arasında *Heft Evreng* de yer almaktadır bkz. Rıza Kurtuluş (1998). “Heft Evreng”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 17, İstanbul, s. 157-158. Ayrıca bkz. İsmet Şanlı (2010). “Molla Câmî’nin Yûsuf u Züleyhâ’sının Bilinmeyen İki Türkçe Şerhi”, *Turkish Studies*, 5/1, s. 1334.

http://www.turkishstudies.net/Makaleler/999564323_60%-C5%9Fanl%C4%B1smet.pdf (13.06.2014)

kuyu dibine atıldığı anlaşılmaktadır. Kısaya göre öncelikle öldürülmek istenen Hz. Yusuf, kardeşlerinden birinin teklifiyle kuyuya bırakılır ve orada kardeşlerinin hiç beklemediği bir anda bu yaptıklarını onlara haber vereceği vahyine muhatap olur. Sonrasında kuyunun bulunduğu mahale gelen bir kafilenin suçularını göndermesiyle kovasını suya salan suçular karşılaştıkları Hz. Yusuf'u değeri düşük birkaç dirheme satın alırlar.⁴ Her iki minyatürün kompozisyonu da kayalık bir alanda geçmekte olup Hz. Yusuf'un içine atıldığı kuyu sayfanın merkezi yerine bir köşesinde yer almaktadır. Kuyunun bulunduğu istikametın tam karşısında birer çınar ağacı resmedilmiş olup alt kısımda kervancıların kurduğu çadırlara yer verilmiştir. Her iki kompozisyonda da kuyudayken Hz. Yusuf'a Cebrail eşlik etmektedir (Uluç 2000: 82, 83). Eflatun rengin bolca kullanıldığı nakışlaşmış peyzajlar, konunun tamamen değerini yitirdiği, çok sayıda figürün yer aldığı karışık kompozisyonlar bu dönem Şiraz okulunun tipik özellikleri arasındadır (Çağman, Tanındı 1979: 49). Meşhed minyatüründe (Barry 2004: 210, 211) Şiraz minyatüründen farklı olarak Cebrail'in başının etrafı da Hz. Yusuf gibi haleli olarak tasvir edilmiştir. Nişaburî'nin *Kıssa-sü'l-Enbiyâ'sının* 16. yüzyıla ait bir nüshasında da Hz. Yusuf'un kuyudan çıkarılışı resmedilmektedir (Minyatür 10).⁵ Bu kez yüzünün örtülü olduğu fark edilen Hz. Yusuf diğer minyatürlerde olduğu üzere gösterişli elbisesi ve başının etrafındaki alev haleliyle resmedilmiştir. Hz. Yusuf'u kuyudan çıkarmaya çalışan iki kişinin yanı sıra, kuyunun etrafında kafileden bazı kişiler ile kervancılara ait çadırlar, deve, at, eşek gibi hayvanlar kompozisyonu tamamlamaktadır. Hz. Fuzûlî'nin *Hadikatü's-Süedâ*⁶

isimli eserinin nüshalarından bazılarında da Hz. Yusuf'u kuyudayken tasvir eden minyatürlere yer verilmiştir. Söz konusu nüshalardan biri British Library'de (Minyatür 11) bulunmaktadır (Brosh, Milstein 1991: 34), (Meredith-Owens 1969: Plate VIII). Osmanlı Bağdat okuluna ait olduğu bilinen (Milstein 1990: 101) minyatürde kendisini Cebrail'in kucakladığı Hz. Yusuf'un yer aldığı zemin bir kuyudan ziyade bir bahçeyi andırmaktadır. *Hadikatü's-Süedâ*'da anlatıldığı üzere, Hz. Yakub'un oğlu Hz. Yusuf'taki kemal derecesini fark ederek ona özel bir muhabbet beslemesi ve duyduğu sevginin derinliğinden ötürü de diğer evlatlarını ihmal etmesinden bahsedilmektedir. Bu durumu müşahede eden Hz. Yakub'un diğer çocukları gözde çocuk olan Hz. Yusuf'u ortadan kaldırmak için bir plan tertip ederek onu kuyuya bırakmaya karar verirler. Hz. Yusuf kendisine merhamet emteleri için kardeşlerine ne kadar yalvarırsa da sonuç alamaz ve onların elinden kurtuluş ümidi olmadığını anlayınca, Allah'a Hz. İbrahim'e Nemrud'dan necat verdiği ve Hz. Nuh'a tufan ızdırabında meded verdiği gibi kendisine de bu hadiseden aman vermesi için dua eder. Kendisini Vâcibü'l-Vücûd'a teslim eden Hz. Yusuf'un bu andan itibaren yardımına Hazret-i İzzet tarafından Cebrail gönderilir. Cebrail Hz. Yusuf'un yaralarını tedavi edip beraberinde getirdiği cennet elbisesini Hz. Yusuf'a giydirir ve kurtuluş müjdesini kendisine iletir. Kuyuya bıraktıktan sonra ara sıra gelip ahvalini müşahede eden kardeşleri de bir gün kuyu üzerine yolu düşen Malik adında bir tacire Hz. Yusuf'u satarlar. Kissanın bundan sonrasında Hz. Yusuf'un Mısır'a varmasından sonraki olaylardan bahsedilmektedir (Fuzuli 1987: 46-61). *Falnâme*⁷ nüshalarından birinde de

4 Söz konusu Kur'an ayetleri için bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, Feza Gazetecilik A. Ş., İstanbul, ss. 33-38.

5 Minyatür ve yer aldığı nüsha ile ilgili olarak bkz. <http://www.wdl.org/en/item/7494/view/1/118/> ve <http://stabikat.de/CHARSET=ISO-8859-1/DB=1/LNG=DU/CMD?ACT=SRCHA&IKT=1016&SRT=YOP&TRM=qisas+al-anbiya+nishapuri>

6 *Hadikatü's-Süedâ* Fuzûlî'nin Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'daki şehadetini anlatan, on bab ve bir hatime olarak düzenlenmiş eseridir. Birinci babında büyük peygamberlerin hayatlarında çektikleri eziyetlerden söz edilen eserin diğer bablarında Ehl-i Bey'tin hayatından kesitlere ve Kerbelâ hadisesine yer verilmiştir bkz. Haluk İpekten, *Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991, ss. 48-49. Eserin telif tarihi belli olmamakla beraber 16. yüzyılın ortalarında yazıldığı bilinmektedir. Telif edildiği tarihten itibaren pek çok kez istinsah edilen eserin yurt içinde ve yurt dışında çok sayıda minyatürlü nüshaları da bulunmaktadır bkz. Fuzuli (1987). *Hadikatü's-Süeda*, haz. Şeyma Güngör, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. XXX, XXXI, XLVIII, XLIX. Eserin minyatürlü nüshalarının tamamına yakınında bazı peygamberlerin hayatlarından kesitleri tasvir eden minyatürler bulunmakla beraber Hz. Yusuf ile ilgili pek çok minyatür de yer almaktadır.

7 Sultan I. Ahmed'e sunulmak üzere Kalender Paşa tarafından hazırlanan eser 1614-1616 yıllarına tarihlenmektedir bkz. Massumeh Farhad, Serpil Bağcı (2009). *Falnâme The Book of Omens*, USA, Thames&Hudson, s. 68. Falın özellikle önemli kararlar alınacağı zaman adeta bir danışma ve iyiye yorma vasıtası olarak kabul görmesi ve yaygınlaşması sonucu, nasıl fal bakılacağını öğreten, bu iş için kullanılacak metinlerin de yer aldığı fal kitaplarının hazırlanmasına ihtiyaç duyulmuş, fal bakmanın usul ve adabı ile çeşitli fal türlerini konu alan Arapça, Farsça, Türkçe manzum ve mensur birçok eser kaleme alınmıştır. Fal bakmaya yarayan, anlaşılması kolay bir dille yazılmış resimli ve resimsiz, tıbbi folklorla ait telkine dayalı kitaplar şeklinde tanımlanan bu eserler, zamanla klasik Türk ve Fars edebiyatlarında "falnâme" adı verilen bir tür meydana getirmiştir. Bu eserlerin padişah ve devlet adamlarıyla ileri gelen kişilere takdim edilen nüshaları tanınmış hattat ve müzehhiplerin elinden çıktığı gibi bazılarında minyatür ve şekiller de ilave edilmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan (Hazine 1703) ve Kalender Paşa tarafından hazırlanarak I. Ahmed'e takdim edilen falnâme bu özelliklere sahip en güzel örneklerdendir bkz. Mustafa Uzun (1995) "Falnâme", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 12, İstanbul, s. 141.

Hız. Yusuf’un kuyudan çıkarılması sahnesinin tasvir edildiği görülmektedir (Minyatür 12) (And 2010: 157). Söz konusu nüshada fal sahibine, kardeşlerinin kıskançlığı neticesinde kuyuya atılan Hız. Yusuf misali başlangıçta üzüntüye ve eleme gark olsa da sonradan zenginliğe, üne ve yüksek makama kavuşacağı, düşmanlarının ise alçalacağı müjdesi verilmektedir (Farhad, Bağcı 2009: 304). Tüm sahnelerdeki ortak özellik ise Hız. Yusuf’un, başının etrafında alev halesiyle ve güzel giysiler içerisinde, huzurunu vurgulamak istercesine rahat tavırlar sergileyerek resmedilmiş olmasıdır. Yüce Allah, sıkıntılı zamanında Hız. Yusuf’un yardımına yetişmiş ve kalbine kuvvet vererek gönlünü hoş tutup üzülmemesini ve bu durumdan rahat bir şekilde kurtulacağını müjdelemiştir. Aynı zamanda ona daha sonraları kardeşlerine karşı kendisinin derecesini yükselteceğini ve bir gün gelip kardeşlerinin yaptığı bu kötülüğü onların yüzüne söyleme imkânını bahşedeceğini haber vermiştir (Yiğit 2010: 313). Kuyuda Yaratıcı ile karşılaşma, Hız. Yusuf’u sadece teskin etmekle kalmayıp aynı zamanda bir zamanlar Hız. İbrahim’e sunulan ipekten elbiseyi Hız. Yusuf’a getiren melek Cebrail ile sembolize edilmektedir. Yeniden doğuş fikrini vurgulamak için Hız. Yusuf *Hadikatü’s-Süedâ*’nın farklı nüshalarındaki birçok minyatürde beyaz giysi içerisindeki genç bir çocuk olarak tasvir edilmiştir (Brosh, Milstein 1991: 33).

Mevlânâ ‘İlâhî Aşk’ı işlediği *Rubâiler*’inde Hız. Yusuf’tan sıklıkla bahsetmiştir zira Mevlânâ’nın Hız. Yusuf’u Allah’ın seçilmiş kullarından olarak Aşk-İlâhî’ye ermiş müstesna bir şahsiyet şeklinde değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Hız. Yusuf bir peygamber olması hasebiyle bir yönüyle sıra dışı bir niteliğe sahipse de, bir insan olarak sıradan bir yönü de haizdir. Her ne kadar daha çocuk yaştaiken “And olsun ki sen onların bu işlerini onlar farkına varmadan, kendilerine haber vereceksin” (*Kur’an*, Yusuf: 15) vahyine muhatap olarak seçilmiş bir kul vasfında zikredilmişse de, sıradan bir insan gibi o da hata yapabilir ve yapmıştır da. Mısır’da zindandayken kurtuluşunu Hâlık yerine bir mahlukta aramış ve yaptığı bu zelle uzun yıllar daha zindanda kalmasına neden olmuştur. Sonradan Allah, kuyudayken sunduğu hazineyi zindandan kurtulduktan sonra da Hız. Yusuf’a sunmuşsa da, Mevlânâ belki de zellesinden ötürü olacak Hız. Yusuf’un Mısır’dan önceki hayatına odaklanmıştır. Mısır’a varmadan evvel çocuk yaşta Hız. Yusuf,

yaşadığı tüm eziyetlere rağmen Allah’a muhabbetin en güzel örneğiyle Maşuk’una tüm benliğini teslim ederek, koşar adım kuyusunu karşılamış ve bu yüzden olacak Mevlânâ *Rubâiler*’inde kissaların en güzeli olduğu kadar aşkların en güzelinin de sembolü olan Hız. Yusuf’u defaatle zikretmiştir.

Mevlânâ’ya göre “Akıllı olan kuyu dibini tercih eder. Zira yalnızlık kalbe huzur verir. Kuyu halka karışmaktan daha iyidir. Zira o kalbi vesveselerden dinlendirir (Mevlânâ 2010: 79). Bu yüzden olsa gerek minyatürlerden de anlaşıldığı kadarıyla son derece sakin, soğukkanlı ve huzurlu bir şekilde ve aynı zamanda Allah’ın kuyu vesilesiyle lüt-funa mazhar edildiğini gösteren giysiler içerisinde Cebrail ile hasbihal etmektedir. Bijen ise tam aksine zulmü, karanlığı, eziyeti çağrıştıran kuyusunda son derece sefil bir haldedir. Zira kendisini Mecazi Aşk’a öylesine kaptırmıştır ki, kuyuyu bir nimet olarak algılayamamış ve Hakiki Aşk’ı idrak edememiştir. Sonuç itibarıyla ortaya öyle minyatürler çıkmıştır ki, her ne kadar Hız. Yusuf ile Bijen’i resmeden minyatürler mekân (kuyu) itibarıyla son derece benzer ortamlarda geçse de, Bijen’in kuyusu bir cehennem andırmaktayken, Hız. Yusuf’un kuyusu bir gülistanı yansıtmaktadır.

Minyatür 1: Rüstem’in İri Kaya Parçasını Kuyudan Kaldırması, Şehnâme, 1341, New York, Possession of D. K. Kelekian, Inc.

Minyatür 2: Rüstem'in Bijen'i Kurtarması, Şehnâme, 1587, New York, Metropolitan Museum.

Minyatür 4: Bijen'in Rüstem Tarafından Kurtarılması, Şehnâme, 17. yy.

Minyatür 3: Bijen'in Kuyudan Kurtarılışı, Şehnâme, 1605-1608, Acc. no. 13.228.16, Alexander Smith Cochran Collection.

Minyatür 5: Menije'nin Bijen'e Ekmek Atması, Şehnâme, 17. yy.

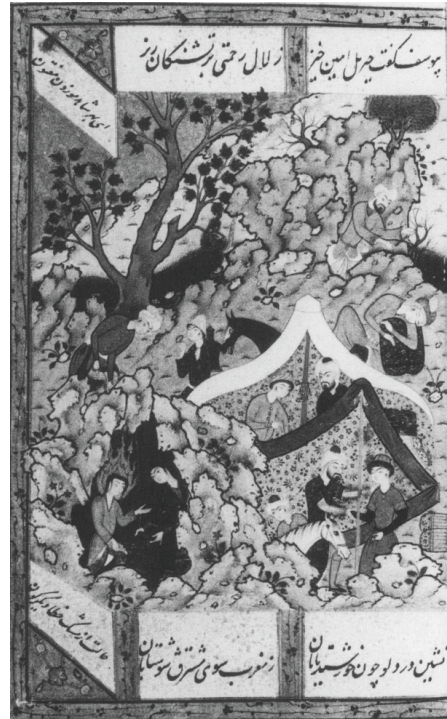
Minyatür 6: Rüstem'in Bijen'i Kurtarması, Şehnâme, Geç 17. yy.

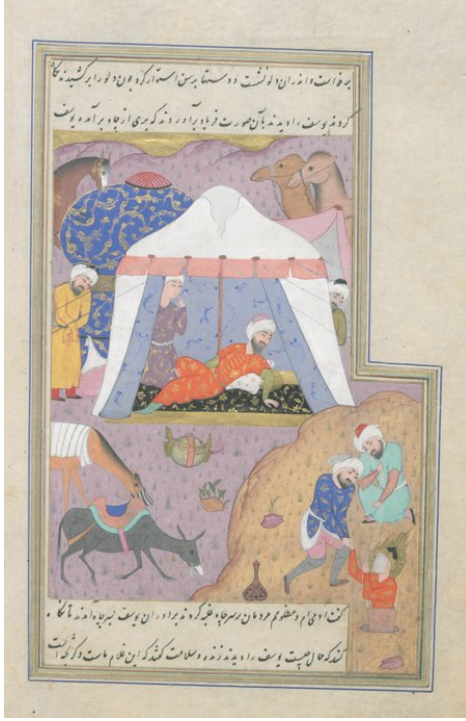
Minyatür 8: Cebrail'in Kuyuda Hz. Yusuf'a Görünmesi, Heft Evreng, 1556-65, Freer Gallery of Art, Washington, D. C., 46.12, fol. 105r.

Minyatür 7: Rüstem'in Bijen'i Kuyudan Çıkarması, Şehnâme, Topkapı Sarayı Müzesi, H. 2149.

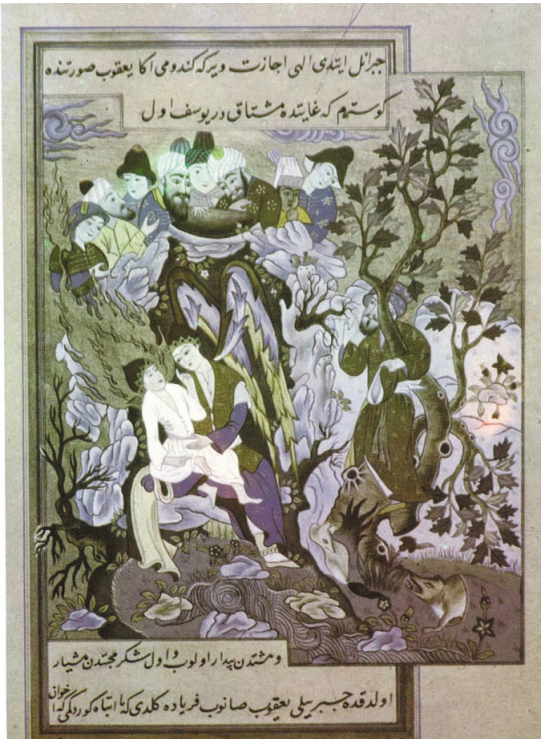
Minyatür 9: Hz. Yusuf'un Kuyudan Çıkarılışı, Heft Evreng, yaklaşık 1575, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, H. 751, fol. 149r.

Minyatür 10: Hz. Yusuf'un Kuyudan Çıkarılışı, Kısasü'l Enbiyâ, 16. yy, Berlin, Staatsbibliothek, fol. 56v.

Minyatür 12: Hz. Yusuf'un Kuyudan Çıkarılması, *Fal-nâme*, Topkapı Sarayı Müzesi, H. 1703, f. 36b.

Minyatür 11: Hz. Yusuf Kuyuda, *Hadikatü's-Süedâ*, yaklaşık 1600, Londra, British Library, Or. 12009, fol. 30b.

Kaynaklar

- AND, M. (2002). *Osmanlı Tasvir Sanatları: 1 Minyatür*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- AND, M. (2010). *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitolojisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BARRY, M. (2004). *Figurative Art in Medieval Islam and the Riddle of Bihzad of Herat (1465-1535)*, Flammarion.
- BROSH, N., MILSTEIN, R. (1991). *Biblical Stories in Islamic Painting*, Jerusalem: The Israel Museum.
- ÇAĞMAN, F., TANINDI, Z. (1979). *Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri*, İstanbul: Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları.
- DIMAND, M. S. (1929). "Dated Specimens of Mohammedan Art in the Metropolitan Museum of Art: Part II", *Metropolitan Museum Studies*, vol. 1. (<http://www.jstor.org/stable/1522725>)
- EFLAKİ, A. (2006). *Ariflerin Menkıbeleri*, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- FARHAD, M., BAĞCI, S. (2009). *Falnama The Book of Omens*, USA: Thames&Hudson.
- FİRDEVSİ. (2009). *Şehnâme*, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- FUZULİ. (1987). *Hadikatü's-Süedâ*, haz. Şeyma Güngör, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- GALİP, Ş. (2006). *Hüsn ü Aşk*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- GUEST, G. D. (1943). "Notes on the Miniatures on a Thirteenth-Century Beaker", *Ars Islamica*, vol. 10. (<http://www.jstor.org/stable/4515619>)
- HOLBROOK, V. R. (2012). *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, çev. Erol Köroğlu, Engin Kılıç, İstanbul: İletişim Yayınları.
- İPEKTEN, H. (1991). *Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KANAR, M. (1996). "Firdevsi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 13, İstanbul.
- KURTULUŞ, R. (1998). "Heft Evreng", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 17, İstanbul.
- MEREDITH-OWENS, G. M. (1969). *Turkish Miniatures*, London: The Trustees of the British Museum.
- MEREDITH-OWENS, G. M. (1970). "Some Remarks on the Miniatures in the Society's "Jami' Al-Tawarikh", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*. (<http://www.jstor.org/stable/25203211>)
- MERGUERIAN, G. K., NAJMABADI, Afsaneh. (1997). "Zulaykha and Yusuf: Whose "Best Story?", *International Journal of Middle East Studies*, vol. 29. (<http://www.jstor.org/stable/164399>)
- MEVLÂNÂ. (2007). *Sırların Dili*, çev. Ziya Avşar, Konya: Meram Belediyesi Kültür Yayınları.
- MEVLÂNÂ. (2010). *Mesnevî-i Şerif*, çev. Süleyman Nahîfi, İstanbul: Timaş Yayınları.
- MILSTEIN, R. (1990). *Miniature Painting in Ottoman Baghdad*, U.S.A.: Mazda Publishers.
- ROBINSON, B. W. (1980). "Rashid al-Din's World History: The Significance of the Miniatures", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*. (<http://www.jstor.org/stable/25211170>)
- ROXBURGH, D. (2000). "Kamal al-Din Bihzad an Authorship in Persianate Painting", *Muqarnas*, vol. 17. (<http://www.jstor.org/stable/1523294>)
- RÜHRDANZ, K. (1997). "About a Group of Truncated Shahnamas: A Case Study in the Commercial Production of Illustrated Manuscripts in the Second Part of the Sixteenth Century", *Muqarnas*, vol. 14. (<http://www.jstor.org/stable/1523240>)
- SIMPSON, M. S. (1982). "The Production and Patronage of the "Haft Aurang" by Jami in the the Freer Gallery of Art", *Ars Orientalis*, vol. 13. (<http://www.jstor.org/stable/4629313>)
- SOUĞAVAR, A. (2000). "The Age of Muhammadi", *Muqarnas*, vol. 17. (<http://www.jstor.org/stable/1523290>)
- SWIETOCHOWSKI, M. (1974). "The Development of Traditions of Book Illustration in Pre-Safavid Iran", *Iranian Studies*, vol. 7. (<http://www.jstor.org/stable/4310154>)
- ŞANLI, İ. (2010). "Molla Câmi'nin Yûsuf u Züleyhâ'sının Bilinmeyen İki Türkçe Şerhi", *Turkish Studies*, c. 5/1. (http://www.turkishstudies.net/Makaleler/999564323_60%C5%9Fanl%C4%B1ismet.pdf) (13.06.2014)
- ULUÇ, L. (2000). "Selling to the Court: Late-Sixteenth-Century Manuscript Production in Shiraz", *Muqarnas*, vol. 17.

(<http://www.jstor.org/stable/1523291>)

UZUN, M. (1995). "Falnâme", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 12, İstanbul.

YAZIR, H. *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Feza Gazetecilik A. Ş., c. 5.

YİĞİT, İ. (2010). *Peygamberler Tarihi*, İstanbul: Kayıhan Yayınları.

<http://www.wdl.org/en/item/7494/view/1/118/> (13.06.2014).

<http://stabikat.de/CHARSET=ISO-8859-1/DB=1/LNG=DU/CMD?ACT=SRCHA&IKT=1016&SRT=YOP&TRM=qisas+al-an-biya+nishapuri> (13.06.2014).

